

**Rosi Enroos
Mikko Mäntysaari,
Satu Ranta-Tyrkkö (toim.)**

Mielekäs tutkimus

Näkökulmia sosiaalityön tutkimuksen missioihin

Tämä teos on lisensoitu Creative Commons
Nimeä-EiKaupallinen-EiMuutoksia 4.0
Kansainvälinen -lisenssillä

Graafinen suunnittelu ja taitto
Sirpa Randell

Kannen kuva
Tyyni Lamponen

ISBN 978-952-03-0605-2 (nid.)

ISBN 978-952-03-0606-9 (pdf)

2017 TUP ja tekijä

Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print
Tampere 2017

Koulukoti tapaustutkimuksen kohteena

Elina Pekkarinen

Johdanto

1960-luvun laitoskritiikki kohdistui koulukoteihin ja tuolloin koulukoteja arvosteltiin kovin sanoin julkisuudessa. Kritiikki oli ratkaisevan kielteistä siinä mielessä, ettei sen jälkeen ole kyetty muuttamaan koulukotien imagoa paremmaksi siitä huolimatta, että koulukotien alkuvaiheessa niiden imago oli positiivinen. Tämä on vaikuttanut koulukotien nykyiseenkin julkisuuskuvaan. (Koulukotihenkilöstön haastattelu vuonna 2016.)

Yllä olevassa sitaatissa erään koulukodin johtaja kertoo koulukoti-instituution 1960-luvulla kohdistuneen kritiikin tähän päivään asti vaikuttaneista seurauksista. Koulukodit ovat yli vuosisadan vastanneet aiemmin pahan-tapaisten ja myöhemmin vaativahoitoisten lasten ja nuorten huolenpidosta, kasvatuksesta ja opetuksesta. Suomalaisessa lastensuojelun kentässä ne muodostavat omaleimaisen instituution, joka työskentelee nuorten vaativien sosiaalisten ongelmien ja häiriökäyttäytymisen korjaamiseksi, toimii sosiaali- ja terveydenhuollon sekä erityisopetuksen rajapinnassa, ja jolle leimallista on erityisyys ja viimesijaisuus. Nuoret sijoitetaan koulukotiin usein silloin, kun heidän tarvitsevansa tuki edellyttää vaativaa osaamista, eivätkä palvelujärjestelmän muut tahot pysty tuen tarpeeseen vastaamaan.

Koulukotijohtajalta lainatussa haastatteluotteessa ilmenee erityisen selvästi se ristiriitaisuus, joka on leimallista koko lastensuojeluinstituutiolle. Koulukotijärjestelmän olemassaolo koetaan välttämättömäksi samalla, kun siihen kohdistetaan voimakasta kritiikkiä. Nuorten ongelmakäyttäytymiselle penetään tiukkaa kontrollia, mutta koulukotien toteuttamaa kontrollia arvostellaan jatkuvasti. Kritiikistä huolimatta, tai siitä johtuen, koulukodit ovat toistuvasti avanneet ovensa tutkijoille. Tutkijalle koulukoti-instituutio avaa näkökulmia paitsi suomalaiseen sosiaalityöhön, nuorisohuoltoon ja las-

tensuojeluun, myös lapsen, perheen ja yhteiskunnan välisiin suhteisiin. Koulukotitutkimusten kautta tulevat näkyviksi yksilön ja yhteisön sekä autonomian ja kontrollin väliset jännitteet. Samalla koulukodit heijastavat yhteiskunnan ajankohtaisia arvoja ja normeja.

Tässä artikkelissa tarkastelen koulukotien nykyistä tehtävää ja asemaa peilaten sitä koulukodeista aiemmin tehtyihin tutkimuksiin ja havaintoihin. Aineistona käytän koulukotihenkilöstön haastatteluja. Tutkimus soveltaa organisaatioon kohdistuvaa tapaustutkimusta kriittisen realismin tieteenfilosofisessa viitekehyksessä (Vincent & Wapshott 2014). Artikkelin tavoitteena on tarkastella koulukoti-instituutiota paitsi sinne sijoitettavien nuorten, arjen ja yhteisön kautta, myös lastensuojelun palvelujärjestelmässä ja laajemmassa yhteiskunnallisessa kontekstissa. Koulukoti-instituutio muodostaa tässä kontekstissa niin kutsutun *paradigmaattisen* tai *äärimmäisen* tapauksen edustaessaan eräänlaista lastensuojelun laitoshuollon ääriprototyyppiä (Laine ym. 2007, 33). Artikkelin analyysi rakentuu yksilö- ja yhteisötason sekä palvelujärjestelmä- ja yhteiskuntatason analyysin. Artikkelissa vastaan kysymyksiin siitä, miten koulukotien asema ja tehtävä ovat viime aikoina muuttuneet, ja millaiseksi koulukotien asema ja tehtävä rakentuvat yksilön, yhteisön, palvelujärjestelmän ja yhteiskunnan tasolla tässä ajassa, jota määrittävät niin arkisen toimintaympäristön kuin palvelujärjestelmän merkittävät reformit. Samalla artikkeli on metodologinen puheenvuoro, sillä pyrin kehittämään tapaustutkimuksen ja kriittisen realismin sovellusta mielekkääksi koulukoti-instituution kaltaisen organisaation aseman ja tehtävän tutkimukseen.

Seuraavassa luvussa kuvailen artikkelin teoreettisen viitekehyksen ja keskeiset käsitteet, sekä aineiston ja metodin. Tuloslukuissa vastaan asetettuihin tutkimuskysymyksiin. Artikkelin lopussa pohdin kirjan teemaan kiinnittyen, miksi sosiaalityölle ominainen instituutiolähtöinen laadullinen tapaustutkimus on merkityksellistä, ja mitä lisäarvoa kriittinen realismi voi tälle lähestymistavalle antaa.

Koulukoti tapaustutkimuksen viitekehysessä

Kriittinen realismi tapaustutkimuksessa

Olen aiemmassa tutkimuksessani soveltanut kriittisen realismin viitekehystä ja tapaustutkimuksen metodologiaa tutkiessani lasten rikollisuuteen kohdistuvia yhteiskunnallisia reaktioita eri aikakausina (Pekkarinen 2010). Jo tuolloin argumentoin, että yhdistelmä mahdollistaa tutkittavan ilmiön taustalla vaikuttavien mekanismien ja niiden myötä syntyvien rakenteiden, käytäntöjen ja positioiden tarkastelun. Tutkimuksissani keskeistä on ollut kriittisen realismin oppi-isän Roy Bhaskarin (1986; 1998) näkemys positio-käytäntösystemistä, joka yksinkertaisesti määriteltynä kuvastaa rakenteen ja toimijan välistä dynamiikkaa, sekä dynamiikkaa mahdollistavia ja tässä dynamiikassa syntyviä suhteita. Kriittisessä realismissa sosiaaliset rakenteet määritellään juuri näiksi suhteiksi. Olen soveltanut erityisesti position käsitettä kehittämäni positiomallin avulla. Positiolla tarkoitan rakenteiden, toimijoiden ja käytäntöjen välisissä suhteissa, siis sosiaalisissa rakenteissa, syntyviä asemia tai tiloja, jotka kriittisessä realismissa on yleisesti ottaen määriteltävä objektiivisesti määräytyviksi olosuhteiksi. Toisin kuin kriittisen realismin ajattelija Margaret Archer (esim. Archer 1995; 1998, 371–372) olen argumentoinut, että position todellisessa määrittymisessä merkitystä on myös sillä, miten yksilö itse määrittää oman positionsa (Pekkarinen 2010; 2014; 2017a). Tätä argumenttia olen perustellut empiirisesti soveltamalla erityyppisiin aineistoihin yhteisöreaktion teoriaa (Lemert 1951). Tässä artikkelissa en kuitenkaan paneudu positiomallin erityiskysymyksiin, vaan pyrin keskittymään tapaustutkimusmetodin kehittämiseen kriittisen realismin viitekehysessä siten, että se taipuisi koulukoti-instituution kaltaisen organisaation aseman ja tehtävien tutkimukseen.

Tapaustutkimukseksi kutsutaan tutkimuksen tapaa tai strategiaa, jonka sisällä voidaan käyttää erilaisia aineistoja ja menetelmiä, ja jonka pyrkimyksenä on tuottaa perusteellinen ja tarkkapiirteinen kuvaus tutkittavasta ilmiöstä (Flyvbjerg 2006; Laine ym. 2007, 9). Klassisia tapaustutkimuksia ovat esimerkiksi Chicagon koulukunnan kenttätutkimukset, jotka sijoittuivat 1800- ja 1900-luvun amerikkalaiskaupunkeihin, mutta myös antropologiset ja ranskalaisen perhehistoriallisen tradition tutkimukset (Laine ym. 2007, 13–14).

Siteeratuimpia tapaustutkimuksen menetelmäkirjoittajia lienevät Robert E. Stake (1995) ja Robert K. Yin (2003), jotka edustavat hyvin erilaisia tapoja ymmärtää tapaustutkimuksen peruseriaatteet. Staken lähestymistapaa voi luonnehtia konstruktionistiseksi ja subjektiiviseksi tavaksi tarkastella tapausta. Hän korostaa tiheää kuvausta ja etnografista otetta tapaustutkimuksen toteuttamisessa ja yksilöllisten toimijoiden näkökulmien huomioimista. Lähestymistapa on vahvasti induktiivinen. Syy-seuraussuhteet tulkitaan Staken lähestymistavassa kontekstisidonnaisiksi ja heikosti yleistettäviksi, ja teoreettiset käsitteet nousevat aineistosta. Tavoitteena on ymmärtää yksittäisestä tapauksesta mahdollisimman paljon, eikä välttämättä yleistää tavoitettua tietoa vastaaviin ilmiöihin.

Robert K. Yinin (2003) lähestymistapa sen sijaan on positivistinen ja objektiivinen. Hän korostaa koeasetelmallista lähestymistapaa, jossa aineistoa kerätään deduktiivisesti ennalta määrätyn teorian testaamiseksi. Mikäli valittu teoria osoittautuu epäsovivaksi, tutkija voi abduktion avulla päätellä toisenlaisen selittämismallin, jota jälleen testaa joko samaan tai uusiin tapauksiin. Yin on kehittänyt erilaisia malleja myös useaa tapausta tarkasteleviin ja vertailuviin tutkimuksiin. Stakea ja Yinia yhdistää koko tapaustutkimusmetodille tunnusomainen triangulaation periaate: tutkimuksen validiteettia pyritään parantamaan joko keräämällä erilaisia aineistoja, käyttämällä erilaisia analyysimenetelmiä, soveltamalla erilaisia teorioita tai käyttämällä erilaisia lähestymistapoja soveltavia tutkijoita tai tutkimusperinteitä.

Kritiikkinä sekä Staken että Yinin lähestymistapoihin Steve Vincent ja Robert Wapshott (2011) argumentoivat, että siinä missä Staken (1995) lähestymistapaa leimaa alhaalta ylöspäin johtava selitysmalli, jossa sosiaalisten toimijat determinoivat rakenteita, Yin syyllistyy ylhäältä alaspäin johtavaan selitysmalliin, jossa rakenteet determinoivat sosiaalisia toimijoita. Kun Staken teoreettinen selitysmalli syntyy puhtaasti empiirisenä konstruktiona, Yinin teoreettinen viitekehys on ennalta määritelty ja joustamaton. Vaihtoehdoksi Vincent ja Wapshott tarjoavat kriittiselle realismille ominaista retroduktiivista eli kontekstuaalisille olosuhteille ja vaikuttaville mekanismeille herkkää lähestymistapaa. Kokonaiskäsityksen muodostamiseksi tutkija selvittää ilmiön historian, ja toimija- tai rakennetason sijaan tutkijan katse kohdistetaan toi-

mija-rakennesysteemissä vaikuttaviin suhteisiin eli kokonaisuuden muodostaviin kausaaliteetteihin sekä eri tasoilla ja niiden välillä muodostuviin, myös emergentteihin, mekanismeihin. Merkitykselliseen rooliin nousevat *normatiiviset* sekä *rakenteelliset* voimat ja potentiaalit, joita molempia tulee tarkastella niin alhaalta ylöspäin kuin ylhäältä alaspäin vaikuttavina mekanismeina. Alhaalta ylöspäin vaikuttavat normatiiviset voimat ja potentiaalit liittyvät instituution sisäisiin rutiineihin, kuten toimintakulttuuriin, jotka vaikuttavat instituutiossa havaittaviin mekanismeihin. Ylhäältä alaspäin vaikuttavat normatiiviset voimat ja potentiaalit, kuten lait ja ulkoinen valvonta, muovaavat instituution rutiineja ulkoapäin. Alhaalta ylöspäin vaikuttavat rakenteelliset voimat ja potentiaalit muodostuvat instituution sisäisistä rakenteista, kuten henkilöstörakenteesta tai fyysisistä tiloista, kun taas ylhäältä alaspäin vaikuttavat rakenteelliset voimat ja potentiaalit muodostuvat laajemmista rakenteellisista konteksteista alkaen vastaavien instituutioiden verkostoista päätyen yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja olosuhteisiin. (Mt., 150–151.)

Voisin tyytyä Vincentin ja Wapshottin tapaan tehdä instituutiokohtaista tapaustutkimusta, mutta koulukodin tapauksessa lähestymistapa on turhan tekninen ja suppea. En myöskään allekirjoita heidän tapaansa erotella normit ja rakenteet toisistaan, sillä omassa hahmotustavassani normit voivat itsessään muodostaa paitsi vahvoja sosiaalisia rakenteita, myös niihin eri tavoin vaikuttavia mekanismeja. Samalla sosiaaliset rakenteet muodostavat normeja tai muodostuvat itsessään normeiksi. Normien ja rakenteiden lisäksi haluan tarkastella yksilötason toimijuutta, yhteisötason kirjoittamattomia normeja sekä toisinaan hienovaraisiakin kulttuurisia ja yhteiskunnallisia tekijöitä, jotka vaikuttavat koulukodin kaltaisen instituution toimintaan. Noudattelen Vincentin ja Wapshottin ajatusta erisuuntaisista kausaalisuhteista sekä normatiivisista ja rakenteellisista tekijöistä, mutta liikun tarkastelussani joustavammin eri tasojen välillä erilaisia vaikuttavia mekanismeja ja niissä tapahtuneita muutoksia tunnustellen. En nimittäin yhdy Vincentin ja Wapshottin ajatukseen vertikaalisesti ylös- ja alaspäin kulkevista vaikutusketjuista, sillä se jättää horisontaaliset ja sykliset vaikutusketjut huomioimatta.

Koska koulukoteja on tutkimusasetelmassani useita, voidaan kysyä, mikä tekee tutkimuksestani tapaustutkimuksen? Tässä tutkimuksessa määrittelen

koulukodit yksittäisten laitosten sijaan historiansa, hallintonsa, asemansa ja tehtävänsä kautta hyvin yhtenäiseksi instituutioksi, joka edustaa niin sanottua paradigmaattista tai äärimmäistä tapausta. Tapaustutkimuksen genressä tällainen tutkimus paljastaa jonkin äärimmäisen ilmiön avulla piirteitä, jotka vallitsevat muussakin yhteiskunnallisessa toiminnassa, mutta eivät näyttäytyvät yhtä selvästi. (Laine ym. 2007, 32.) Suomalaisessa yhteiskunnassa koulukoti-instituutio on kautta historiansa ollut äärimmäinen esimerkki lasten ja nuorten kasvatuksen, kontrollin, hallinnan sekä suojelun toteuttamisen tavoista, joita toteutetaan lukuisissa muissakin instituutioissa, kuten perheessä, päiväkodissa, peruskoulussa ja armeijassa. Koulukotisijoitus kohdistuu kuitenkin vain harvoihin ja on järjestelyiltään äärimmäinen esimerkki yhteiskunnallisen kasvatuksen, kontrollin ja suojelun toteuttamisesta. Tämän vuoksi koulukodin tarkastelu tekee näkyväksi niitä arvoja ja asenteita, joita vielä tänäkin päivänä kohdistamme nuoriin, jotka eivät sopeudu yhteisömme normeihin.

Koulukodit aiempien tutkimusten kohteena

Koulukodeilla on suomalaisessa lastensuojelujärjestelmässä pitkä historia, sillä ensimmäinen lapsille tarkoitettu kasvatuslaitos perustettiin Kylliälän tilalle Viipuriin jo vuonna 1829. 1800-luvun lopulla koulukotien asema pahantapaisille lapsille tarkoitettuna kasvatuslaitoksena vakiinnutettiin asetuksella ja määrättiin valtion alaiseksi toiminnaksi. Koulukotien historiaa käsitellään useissa teoksissa. Panu Pulma (1987) tarkastelee koulukotien vaihteita osana laajaa lastensuojelun historiaa koskevaa teostaan, mutta koulukodeista on tehty myös yksikkökohtaisia tarkasteluja. Kalle Korpi (2004) on julkaissut Limingan koulutuskeskuksen, Janne Haikari (2010) Sippolan, Susann Sjöström (2002) Lagmangårdenin ja Kaisa Vehkalahti (2004a ja b) Vuorelan historiaa koskevat teokset. Timo Harrikari (2004) on tarkastellut koulukotien lainsäädäntöhistoriaa, koulukotien organisoitumista ja tehtävän rakentumista eri vaiheissa. Aivan viime vuosina koulukotien historiasta on paljastettu myös varjoja, kun koulukodeissa nuoruudessaan sijoitettuin olleita ihmisiä on tavoitettu kertomaan kaltoinkohtelukokemuksistaan (Hytönen ym. 2016; Laitala & Puuronen 2016). Historiantutkimuksissa koulukotien yhteiskunnallinen tehtävä näyttäytyy ristiriitaisena. Se on samanaikaisesti ollut arvostettu ja

pelätty laitos, jonka kasvatustavat ja tehtävät ovat noudatelleet yhteiskunnallisia arvoja ja tarpeita, mutta joiden sisällä on niissä asuneiden ihmisten mukaan käytetty mielivaltaisia kasvatustenelmiä.

Nuorisotutkimuksen piirissä koulukoteja lähestyttiin monitieteisesti, monimetodisesti ja moninäkökulmaisesti kutsumalla aiheen parissa työskenteleviä tutkijoita kontribuoimaan teokseen, joka edelleen puoltaa paikkaansa merkityksellisenä koulukoteja koskevana puheenvuorona (Jahnukainen ym. 2004). Teoksessa tunnistettiin viisi rinnakkaista näkökulmaa koulukotien tutkimukseen. Koulukoteja voi tarkastella osana psykososiaalisten palveluiden järjestelmää ja sen muutoksia (esim. Kitinoja 2005; Pekkarinen 2017b), nuorten arjen ympäristönä (esim. Honkatukia 2004; Honkatukia ym. 2004; Autio ym. 2016), koulukotiin liittyvien kokemusten kautta (esim. Kekoni 2004; Pösö 2004; Laitala & Puuronen 2016; Pekkarinen 2017c), koulukodissa tehtävän työn sisältöjen ja laadun näkökulmasta (esim. Pösö 1993; Salminen 2001; Kekoni ym. 2008; Känkänen 2013; Pekkarinen 2017b) sekä koulukotiin sijoitettujen lasten ja nuorten tutkimisen kautta (esim. Kitinoja 2005; Lehto-Salo ym. 2002; Lehto-Salo 2011; Manninen 2013; Manninen ym. 2015). Koulukotitutkimukselle tunnusomaista on ollut monitieteisyys. Niin erityispedagogit (Jahnukainen 2004; Kitinoja 2005), psykologit (Manninen 2013; Manninen ym. 2015), psykiatrit ja neuropsykologit (Lehto-Salo ym. 2002; Lehto-Salo 2011) kuin kulutustutkijat (Autio ym. 2016), sosiologit (Honkatukia 2004) ja sosiaalityön tutkijat (Pösö 1993; 2004; Känkänen 2004; 2013; Pekkarinen 2017a, b ja c) ovat valinneet koulukodin tarkastelunsa kohteeksi.

Tarja Pösö jalkautui kolmeen koulukotiin 1980-luvun lopulla ja tuotti etnografian, joka lähestyy koulukotia lähes kaikista edellä mainituista näkökulmista käsin (Pösö 1993). Pösön keskeinen tutkimustehtävä oli selvittää koulukodeissa syntyviä ja eläviä tulkintoja siellä hoidettavissa lapsista. Samalla hän tuotti etnografisen kuvauksen koulukotien toiminnasta ja tehtävästä niin niiden jokapäiväisessä arjessa kuin lastensuojelun kentässä. Tutkimusta tehdessään Pösö havaitsi joutuneensa keskelle yhteiskuntapoliittista keskustelua koulukotien tarpeellisuudesta ja tulevaisuudesta. Vuonna 2004 Pösö palasi koulukotiin kuulemaan nuorten kokemuksia koulukotihoidosta. Tarja Pösön tekemät tutkimukset tulevat lähelle omia viimeaikaisia tutkimuksiani. Kuul-

tuani koulukodista kasvaneiden nuorten kokemuksia (Pekkarinen 2017c), jalkauduin koulukoteihin kuulemaan, miten työntekijät hahmottavat koulukotien aseman ja tehtävän nykytilanteessa sekä arvioimaan niiden toimintaa asiakirja-aineiston pohjalta. Tehtävään tarttuessani tiesin jo olevani keskellä yhteiskuntapoliittista keskustelua koulukotien tulevaisuudesta, sillä selvitys teetettiin osana käynnissä olevaa sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakenteen uudistusta. Suomessa on paraikaa käynnissä palvelurakenteen reformi, joka muokkaa paitsi ohjauksen myös rahoituksen, palveluiden järjestämisen ja tuottamisen uuteen järjestykseen. Tässä artikkelissa pyrin paikantamaan koulukotien asemaa ja tehtävää etenkin niissä työskentelevien ihmisten näkökulmasta peilaten havaintojani aiempiin tutkimushavaintoihin koulukodeista. Yksityiskohtaisempi selvitys koulukodin työntekijöiden haastatteluiden ja asiakirjojen pohjalta on julkaistu jo aiemmin (Pekkarinen 2017b).

Koulukotihenkilöstön haastattelut tutkimuksen aineistona

Artikkelissa äänen saavat erityisesti koulukoteja johtavat ja niissä työskentelevät ihmiset. Aiemmissä tutkimuksissa työntekijöiden ääniä ei juuri ole kuultu, vaikka havaintoja heidän toiminnastaan on toki tehty (esim. Pösö 1993). Artikkelin taustalla on selvitys, joka tehtiin hallituksen kärkihankkeen Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman (LAPE) sekä koulukotien aloitteesta (Pekkarinen 2017b). Selvityksessä tarkasteltiin koulukotien ajankohtaista asemaa muuntuvassa suomalaisessa lastensuojelu- ja koulutusjärjestelmässä kooten ajankohtaista tietoa siitä, minkälaisia ovat koulukoteihin sijoitetut nuoret, miten koulukotien tarjoamat palvelut jakautuvat alueellisesti, sekä miten koulukodit nivELYVÄT vaativien palvelujen kokonaisuuteen. Lisäksi selvityksen tehtävänä oli kartoittaa koulukotien keskeiset yhteistyöverkostot, kuvata koulukotien tarjoamaa kasvatusta, kuntoutusta ja hoitoa, tarkastella koulukotien koulun merkitystä osana lastensuojelun palveluja ja lopulta esittää näkymä siitä, miten koulukotien palvelut olisi tarkoituksenmukaista asemoida tulevilla sosiaali-, terveys- ja koulutuspalveluiden kentällä. Selvityksen aineisto koostui mittavasta asiakirja-aineistosta ja johtajien sekä työntekijöiden yksilö- ja ryhmähaastattelusta. Selvitykseen osallistuivat kaikki Suomessa toiminnassa olevat koulukodeiksi luokitellut lastensuojelulaitokset, eli valtionalaiset Lag-

mansgårdenin, Sairilan, Sippolan ja Vuorelan koulukodit ja Limingan koulutuskeskus, sekä Perhekuntoutuskeskus Lauste, Satulavuoren koulu, Nuorten Ystävät ry:n Koulukoti Pohjolakoti ja Pohjolan koulu.

Hyödynnän tässä artikkelissa erityisesti selvityksen yhteydessä kerättyjä haastatteluaineistoja, joskin asiakirja-aineistosta saatu tieto vaikuttaa tulkitsoihini. Haastattelukutsut esitettiin ensin puhelimitse ja sen jälkeen sähköisesti kaikkien koulukotien johtajille, jotka saivat harkintansa mukaan kutsua haastatteluun myös muita työntekijöitä. Tämän lisäksi haastattelukutsu esitettiin kolmelle rehtorille ja Valtion koulukotien toiminnasta vastaavalle johtajalle. Haastattelukutsun yhteydessä osallistujat saivat tutustuttavakseen haastattelurungon, joka koostui neljästä teema-alueesta. Koulukodin historiaa ja rakennetta koskevassa haastatteluosiossa käsiteltiin koulukodin historiaa tapahtuneita merkittäviä muutoksia, nykyrakennetta, eli tarkemmin ohjausta, hallintoa, henkilöstöä ja tiloja sekä näihin liittyviä muutoksia, rakenteisiin liittyviä haasteita ja kehittämistarpeita ja koulukodin taloudellista tilannetta. Koulukodin tehtävää, asiakkaita ja toiminnan sisältöjä koskevassa haastatteluosiossa käsiteltiin puolestaan koulukotien tämänhetkistä tehtävää ja työn tavoitteita, koulukotiin sijoitettujen nuorten taustoja, nuorten sekä heidän perheittensä tuen tarpeita ja niissä tapahtuneita muutoksia, tarjottuja kasvatuksen, kuntoutuksen ja hoidon muotoja sekä erityisten toimintamallien sisältöjä, toiminnan haasteita ja kehittämistarpeita sekä lopulta koulukotiin sijoitettujen nuorten ennusteita ja koulukotisijoituksen vaikuttavuutta. Koulukodin yhteistyöverkostoja koskevassa osiossa käsiteltiin sekä paikallisia että valtakunnallisia yhteistyöverkostoja ja näiden kehittämistarpeita. Samalla haastateltavia pyydettiin paikantamaan koulukoti nykyisessä valtakunnallisessa sosiaali-, terveys- ja koulutuspalveluiden kentässä. Viimeinen haastatteluosio käsittelee koulukotien asemaa muuttuvassa palvelurakenteessa. Tällöin haastateltavia pyydettiin kuvailemaan koulukotien tulevaisuutta suhteessa rakenteisiin, asiakkaisiin, toiminnan sisältöön, yhteistyöverkostoihin ja palvelujärjestelmään sekä ottamaan kantaa lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmassa esitettyyn skenaarioon, jossa koulukodit liitetäisiin osaksi alueellisia vaatavien erityisosaamista edellyttävien lasten ja perheiden palveluiden osamiskeskuksia.

Tein haastattelut syksyllä 2016 ja kahta haastattelua lukuun ottamatta ne tapahtuivat koulukotien tiloissa. Samalla pääsin tutustumaan koulukotien rakennuksiin ja toimintaan. Johtajien haastatteluista viidessä oli mukana henkilöstön edustajia. Yhteensä yhteentoista (11) haastatteluun osallistui seitsemäntoista (17) henkilöä. Haastattelut noudattivat rakennetta, joka oli lähetetty osallistujille etukäteen. Haastattelut olivat lyhimmillään tunnin ja 40 minuutin ja pisimmillään yli kolmen tunnin mittaisia. Keskipituus oli kaksi tuntia. Haastattelut nauhoitettiin, ja yhteensä haastattelunauhaa kertyi noin 24 tuntia. Haastattelunauhat litteroin itse propositiotason litterointina eli lähes sanatarkasti kirjaamatta kuitenkaan murremuotoja tai välisanoja sikäli kuin niiden jättäminen pois ei muuttanut lauseiden sisältöä. Haastattelumuistiot lähetettiin osallistujille hyväksyttäväksi mahdollisia korjauksia, selvennyksiä tai poistoja varten. Yhteensä haastattelumuistiot muodostivat 201-sivuisen aineiston.

Jo nauhojen kuuntelun ja litteroinnin yhteydessä tein muistiinpanoja aiheista, jotka toistuivat tiheästi tai harvoin tai olivat muuten merkityksellisiä. Merkitsin muistiin myös asioita, joista ei puhuttu lainkaan, mutta jotka aiempien tutkimusten valossa olivat merkityksellisiä. Tällaisia aiheita olivat muun muassa perheiden köyhyyteen ja sosiaaliseen asemaan liittyvät tekijät, lasten rikollinen käyttäytyminen ja väkivalta, jotka nousivat esiin vain erikseen kysyttäessä. Käsittelyn helpottamiseksi käytin laadulliseen aineiston analyysiin kehitettyä ATLAS.ti-ohjelmaa, mutta työskentelin pääasiassa tulostettujen haastattelumuistioiden avulla yhdistellen sisällönanalyysin ja temaattisen analyysin menetelmiä. Artikkelin analyysia varten etsin aineistosta vastauksia esittämiini tutkimuskysymyksiin: millaiseksi koulukotien asema ja tehtävä rakentuvat yksilön, yhteisön, palvelujärjestelmän ja yhteiskunnan tasolla ja näiden välisessä sekä sisäisessä dynamiikassa?

Koulukodin asema ja tehtävä tarkastelun eri tasoilla

Koulukotien nuoret, ongelmien pysyvyys ja muutos

Koulukoteihin on vuosikymmenten saatossa ohjautunut hyvin erilaisia nuoria. Joitakin yhteneviä tekijöitä viime vuosikymmenillä on kuitenkin havaittu.

Koulukotisijoitukset ovat kohdistuneet matalasti koulutettujen ja vähävaraisten vanhempien lapsiin, lasten käyttäytyminen on ollut häiritsevää ja siihen on liittynyt koulunkäynnin laiminlyöntiä (Pulma 1987; Pösö 1993; Laitala & Puuronen 2016). Nämä tekijät yhdistävät koulukoteihin sijoitettavia nuoria tänäkin päivänä, joskaan yhteiskuntaluokkaan perustuvaa kategorisointia ei enää näkyvästi tehdä tai tilastoida, eikä niitä haastatteluissa myöskään tuotu esiin (myös Pösö 2004; Kitinoja 2005). Päähteet, koulunkäynnin vaikeudet, kuljeskelu ja kodin ristiriidat toistuiivat koulukotihenkilöstön haastatteluissa syinä koulukotiin sijoittamiselle, vaikkakin nuorten oireiden korostettiin olevan yksilöllisiä. 2000-luvulla koulukotiin sijoitettavien nuorten keskuudessa on tapahtunut kaksi merkittävää muutosta. Ensinnäkin lastensuojelujärjestelmässä ”pompotellut” nuoret tulevat koulukoteihin vailla luottamusta järjestelmän kykyyn tukea heitä. Nuorten pompottelun katsottiin olevan seurausta erityisesti järjestelmän logiikasta, minkä vuoksi palaan siihen seuraavissa luvuissa. Toisekseen nuorten psyykkiset oireet ovat nousseet poikkeuksista normeiksi (myös Salminen 2001; Pösö 2004; Kitinoja 2005). Psyykkisten ongelmien yleistyminen koulukotiin sijoitettujen nuorten keskuudessa on ilmiö, joka selittyy yhtäältä nuorten oireiden ilmitulemisella, oireiden selittämisen tavoilla ja toisaalta koulukotien sisäänottonormien muutoksella.

Nuorten oireet ovat työurani aikana muuttuneet. Erityisesti lääkkeiden käyttö on lisääntynyt. Ennen lääkitys oli poikkeuksellista, kun taas nykyään lääkkeitä olo on. Psyykkisessä huonovointisuudessa on tapahtunut huomattavaa lisääntymistä. (Koulukotihenkilöstön haastattelu)

Muutos on koulukotien tehtävän kannalta merkittävä, sillä koulukotien historiassa psykiatrissa erityisosaamista edellyttävien nuorten ei katsottu kuuluvan koulukotihoitoon, vaan psykiatriseen osastohoitoon, vaikkakin heitä on koulukodeissa aina ollut. Ennen 1950-lukua viitattiin abnormeihin ja psykopaateihin nuoriin, jolle vaadittiin oman hoitolaitoksen perustamista (Harrikari 2004; Pekkarinen 2010; Laitala & Puuronen 2016). Vielä 1980-luvun lopulla psyykkisesti oireilevat lapset kategorisoitiin ei-toivottaviksi sijoitettaviksi (Pösö 1993, 179–182) ja historiassa erityisesti psyykelääkkeiden käyttöön on suhtauduttu vältellen (Vehkalahti 2004a). Tarja Pösö ja Matti Salminen kiinnittävät muutoksen 1990-lukuun, jolloin nuorten psyykkistä ongelmatiikkaa

erittelevä juonne ilmaantui sijoitettujen nuorten asiakirjoihin koulunkäynti- ja päihdeongelmien rinnalle (Pösö 2004, 50–51) ja rajankäynti koulukodin ja nuorisopsykiatrian välillä nousi lukuisten projektien agendalle (Salminen 2001, 10). Vuonna 1990 valtion koulukodeista annettua asetusta (1116/1990) muutettiin siten, että koulukodeissa voidaan järjestää myös mielenterveyspalveluja, mutta ei tahdosta riippumatonta hoitoa (Kitinoja 2005, 219). 2000-luvun alussa tehdyt psykologian ja neuropsykiatrian alan tutkimukset todistavat mielenterveyden häiriöiden, erityisesti käytöshäiriöiden, olevan yleisiä koulukoteihin sijoitettujen nuorten keskuudessa ja tutkijat korostivatkin, että tämä ilmiö tulisi koulukotinuorten hoitoa suunniteltaessa myös huomioida (Lehto-Salo ym. 2002; Lehto-Salo 2011). Käytöshäiriöiden tulkitseminen psykiatrisessa viitekehyksessä alkoikin 2000-luvulla yleistyä.

Vuonna 2016 psyykkiset oireet ja niihin vastaaminen olivat jo koulukotihoidon arkipäivää. Osassa koulukoteja työskentelee oma psykiatri, osassa on psykiatrisesti sairaiden nuorten hoitoon erikoistunut osasto ja haastatteluisa psykiatriset hoitotahot määriteltiin merkittävimmiksi yhteistyötahoiksi. Haastatteluissa ilmeni kuitenkin erimielisyyttä sen suhteen, ovatko nuorten psyykkiset oireet todella lisääntyneet, vai ovatko tunnistamisen tavat ja diskurssit tai ehkäpä jopa hoidon paradigmat muuttuneet. Pösö (2004, 51) pohtii ongelmien omistamisen kysymystä: psykiatrinen tulkinta ottaa ongelmalliseksi koettuja asiantiloja kattavasti haltuun. Psykiatrisen osaamisen tarpeeseen haluttiinkin vastata, ja psyykkisesti oirelevien nuorten paikan todettiin olevan koulukodissa tarvittaessa tiiviiseen nuorisopsykiatriseen yhteistyöhön kiinnittyen.

Vaikka psyykkiset ongelmat tai ongelmakäyttäytymisen selittäminen psyykkisessä viitekehyksessä onkin viime vuosikymmeninä noussut huomion kohteiksi, koulukotien työntekijät korostivat, ettei koulukotiin tulevien nuorten oireita voi kategorisoida yhden nimikkeen alle. Koulukotiin sijoitettuja nuoria yhdistää ongelmien moninaisuus ja ongelmien ilmeneminen erilaisina käytöshäiriöinä.

Äkkiseltään en keksi mitään muuta yhteistä nimittäjää kuin että he ovat erittäin haastavissa ja bankalissa elämäntilanteissa. Käytöshäiriö on iso kategoria, joka useilla lapsilla on diagnosoitu, mutta mitä muuta siihen tulee,

niin katsotaanko me ensin sitä päihdettä vai sitä käytöshäiriötä vai katsomme me ensin jotakin muuta. (Koulukotihenkilöstön haastattelu)

Kategorisointia haluttiin välttää eritoten leimaamisen vuoksi, johon Vehkalahti (2004a, 306) niin ikään viittaa. Ongelmalliseksi koulukotinuoreksi leimautumisesta kantoivat huolta myös koulukoteihin sijoitetut nuoret, joita toisessa tutkimusprojektissani haastattelin (Pekkarinen 2017c). Nuorten näkökulmasta koulukotiin päätyminen on seurausta juuri edellä mainitusta pitkään jatkuneesta vaikeasta elämäntilanteesta tai sijaishuoltopaikasta toiseen johtaneesta laitosturasta. Psykkisten oireiden koettiin olevan seurausta vaikeista elämäntilanteista. (Mt.) Psykkisten oireiden lisäksi henkilöstön haastatteluissa korostuivatkin nuorten sosiaalisten siteiden katkokset sekä kyvyttömyys sitoutua ympäröivien yhteisöjen normeihin. Kuljeskelu, päihteiden käyttö, rikollisuus ja koulunkäynnin ongelmat yhdistivät nuoria, joiden nyt oletettiin jakavan arjen yhdessä. Seuraavassa luvussa tarkastelenkin koulukotiyhteisöä ja sen kykyä vastata nuorten kiinnittymättömyyteen.

Hoito ja yhteisö koulukotien tehtävän kulmakivenä

Haastatteluissa käytettiin yleisesti ”hoidon” käsitettä osin mahdollisesti kysymyksenasettelustani johtuen, mutta sitä erikseen alleviivaten: haastateltavat korostivat, että koulukodin arjessa on kyse hoidosta, ei vain lapsen arjen mahdollistamisesta uudessa ympäristössä. Tarkentaessani hoidon sisältöjä erityisesti arjen vakiintunut rakenne ja erilaiset yhteisöt nousivat esiin hoidon järjestämisen kannalta merkityksellisinä tekijöinä. Koulukotien hoidon sisällöt peilaavat toki kunkin aikakauden kasvatusfilosofiaa ja laitoshoidon ihanteita, mutta selkeä arjen struktuuri ja koulukodin yhteisö ovat tavalla tai toisella olleet osa koulukotien hoidon sisältöjä niiden perustamisesta alkaen. Koulukoteja on menneisyydessä pidetty vaativan osaamisen, massakasvatuksen ja ankaran kurin sekä järjestyksen laitoksina. 1960-luvulla niiden toiminta herättikin voimakasta kritiikkiä, joka on jatkunut näihin päiviin asti (Hytönen ym. 2016; Laitala & Puuronen 2016).

Historiantutkimuksista löytyy hyviä kuvauksia koulukotikasvatuksen muutoksesta (esim. Sjöström 2002; Harrikari 2004; Korpi 2004; Vehkalahti 2004a ja b; Haikari 2010), ja tarkan etnografisen kuvauksen koulukotihoidon

sisällöistä on tehnyt Tarja Pösö (1993). Pösö kuvasi koulukotihoidon sisältöjä sukupuolitettujen käytäntöjen kautta kehystetyn aikuisjohtoisen yhteisöllisyyden, järjestyksen sekä toiminnallisuuden kautta. Aikuisjohtoinen yhteisöllisyys, arjen tarkka struktuuri sekä toiminnallisuus ovat edelleen hoidon kulmakiviä. Sen sijaan kurista ja järjestyksestä ei enää puhuta. Päinvastoin, useat johtajat korostivat haastatteluissa poistaneensa kaikki kurinpidolliset rangaistuskäytännöt johtamistaan yksiköistä. Kurin ja järjestyksen sijaan puhuttiin säännöllisyydestä, ennakoitavuudesta, luottamuksen rakentamisesta ja kuntoutuksesta.

Käytämme työtavastamme sanaparia sosiaalinen kuntoutus. Hoitomme perustuu yhteisöön ja yhdessä olemiseen, ja aikuisen läsnäolo muodostaa perustan kaikelle. (Koulukotihenkilöstön haastattelu)

Edellisessä lainauksessa korostuu aikuisjohtoisuus ja yhteisöllisyys. Muutoksesta 1980-lukuun (Pösö 1993), sijoitettujen nuorten sukupuoli ei juuri noussut haastatteluissa esiin. Sukupuolesta puhuttiin niin vähän, että jouduin jälkikäteen tarkistamaan joistakin laitoksista, onko heidän osastot eroteltu sukupuolittain. Ilmeni, että osassa koulukoteja on tyttöjen ja poikien osastot, kun taas osassa eri sukupuolta olevia nuoria sijoitetaan tilanteen mukaan myös samoihin tiloihin. Sukupuolen merkityksen vähentyminen ilmeni myös henkilöstön sukupuolijakaumassa. Kaikissa koulukodeissa sukupuolijakauma on melko tasainen ja pulaa on pikemminkin miespuoleisista kuin naispuoleisista työntekijöistä (vrt. Pösö 1993). Sukupuolen sijaan korostettiin työntekijöiden soveltuvuutta ja alan koulutusta. Koulutuksen tarpeen tulkittiin olevan kaksisuuntaista. Nuorten koettiin ongelmien moninaisuuden vuoksi tarvitsevan aiempaa monipuolisempaa ja vankempaa osaamista, ja toisaalta koulutuksen vaatimus tuli ulkopuolelta kilpailuttajien kautta. Moniammatillisuus koettiin koulukotien eittämättömäksi vahvuudeksi, joka tuki yhteisöllisyyttä vastamalla erilaisten nuorten tuen tarpeisiin.

Haastatteluissa korostui, että luottamus oli hoidon onnistumisen kulmakivi, ja että sen rakentamiseen kului aikaa. Ajan merkitystä korostavat myös koulukodeissa sijoitettuina olleet nuoret heille tekemissäni haastatteluissa (Pekkarinen, tulossa), Kuukausien sijaan puhuttiin puolta vuotta pitemmistä ajanjaksoista. Osassa koulukoteja koettiin, että sijoitusten kesto on viime vuo-

sina lyhentynyt kohtuuttomasti ja pakottanut tiivistämään hoitoa kestävämmällä tavalla. Myös muissa nuorten palveluissa aika on todettu tärkeimmäksi, mutta niukimmaksi, resurssiksi (Aaltonen ym. 2015). Säännöllisen struktuurin, aikuisjohtoisuuden, luottamuksen ja toiminnallisuuden lisäksi haastatteluissa kerrottiin erilaisista työmenetelmistä, joita perusrakenteen puitteissa sovellettiin. Menetelmät koettiin kuitenkin toisarvoisiksi kohtaamisen ja nuoren kanssa tapahtuvan reflektoinnin rinnalla.

En kuitenkaan halua sanoa, että meillä on näitä ja näitä menetelmiä, vaan kyllä se ensisijaisesti on lasten kohtaamista ja sitä kautta minän peilaamista, heijastelua ja oppimista, että miten tässä maailmassa pärjää. (Koulukoti-henkilöstön haastattelu)

Haastateltavat korostivat koulukotihoidossa säännöllisyyden ja kannustuksen merkitystä. Päivät toistuivat samanlaisina ja ennakoitavina, ja myös häiriötilanteiden käsittely oli ennakoitavissa. Vaikka haastatteluissa korostettiin yhteisöllisyyttä, vertaisryhmän ja vertaistuen merkityksestä puhuttiin yllättävän vähän. Aiemmissa koulukotitutkimuksissa vertaisryhmä on niin ikään näyttänyt ristiriitaisena. Pösö (2004, 83–85) kuvaa nuorten kokemuksia koulukodin vertaissuhteista ja osoittaa siihen liittyvien vaikeuksien paikantuvan erityisesti sijoituksen alkuvaiheeseen, jolloin uuden tulokkaan on jopa väkivalloin otettava paikkansa yhteisössä. Omissa tutkimuksissani yhteisöllisyys rakentui nuorten ja aikuisten pikemmin kuin nuorten keskinäisten suhteiden varaan, ja vertaiset näyttäytyivät haastatteluissa enemmän uhkana kuin mahdollisuutena. Etenkin nuoret kokivat toiset nuoret pääosin negatiivisina ja pyrkivät tekemään heihin pesäeroa. (Pekkarinen 2017c.)

Kiinnitin huomiota siihen, että toisessa tutkimuksessa (Pekkarinen 2017c) haastattelemani nuoret aikuiset puhuivat niin koulukotien kuin muiden sijaishuolto paikkojen väkivaltaisuudesta ja pelon ilmapiiristä huomattavasti työntekijöitä avoimemmin. Työntekijöiden haastatteluissa ei juurikaan puhuttu väkivallasta, uhasta tai peloista. Saman huomion Tarja Pösö on tehnyt toistuvasti omissa tutkimuksissaan. Koulukotiyhteisön ja väkivallan välisistä suhteista tutkimusta tehneet tutkijat toteavatkin, että väkivallalla on koulukodissa asuvien nuorten keskuudessa instrumentaalinen, kollektiivinen ja sosiaalista järjestystä ylläpitävä merkitys (Honkatukia ym. 2004, 160–168).

Väkivallan merkitykset löytyvät koulukodin ulkopuolisestakin maailmasta, jolloin korostuvat nuorten lähtökohdat ja taustat. Yhteisö ei siis jää koulukodin seinien sisään, vaan haastatteluissa korostettiin koulukodin ulkopuolisen maailman ja erityisesti perheen merkitystä. Haastatteluissa perhe oli tärkein ja ehkä haastavin koulukotihoidon elementti.

Perusajatus on, että lasta ei voi kuntouttaa ilman kontekstia. Perhe on otettava siihen mukaan niin hyvin kuin mahdollista. (Koulukotihenkilöstön haastattelu)

Perheestä puhuttiin keskeisenä osana hoidollista kokonaisuutta. Aiemman tutkimuskirjallisuuden kautta perhe näyttäytyy kuitenkin suhteellisen uutena koulukotihoidon elementtinä, sillä aikaisemmin yhteydet perheeseen saatettiin katkaista (Vehkalahti 2009; Laitala & Puuronen 2016). Tekemissäni haastatteluissa perhe oli samalla paitsi osa hoidollista kokonaisuutta myös kappale koulukodin ”ulkopuolista maailmaa” -tekijä, johon palaan myöhemmin. Ennen sitä tarkastelen koulukodin asemaa ja tehtävää osana palvelujärjestelmää.

Uloslyötyjen viimeinen vaihtoehto? Koulukodin tehtävä ja asema palvelujärjestelmässä

Edellisessä kappaleessa todettiin, että koulukodin tehtävää ja toiminnan sisältöä kuvattiin haastatteluissa hoidollisin käsittein. Koulukotien johtajina ja keskeisinä työntekijöinä toimivat haastateltavat kokivat, että koulukoti antaa sijoitetuille nuorille hoitoa, ja tämä tehtävä määrittä sitä, miten koulukoti sijoitettiin palvelujärjestelmän kokonaisuuteen.

Meidät pitäisi nimetä osaksi sitä palvelujärjestelmää, joka nimenomaan hoi-taa näitä nuoria. Me emme ole mitään koulukoteja, joissa petäjikköön laitetaan lapsia piiloon, vaan me hoidamme näitä nuoria. Jos ajattelee palvelu-järjestelmää kolmiona, jossa on perusterveydenhuolto, perussosiaalipalvelut ja aletaan mennä erikoisempaan hoitoon, niin me olemme siellä ylimmässä kärjessä yhdessä nuorisopsykiatrian ja sairaalakoulujen kanssa. (Koulukotihenkilöstön haastattelu)

Koulukotien tehtävä määrittyy pitkälti sen kautta, millaiset normit ovat sää-delleet koulukotien toimintaa, millaisia nuoria koulukotiin on tosiasiallisesti sijoitettu ja millaisia perusteluita heidän sijoittamiseksi on eri aikoina käytetty. 1800-luvun lopussa koulukoteihin saattoi joutua vähäisistäkin rikkeistä,

sillä laitoshoidon katsottiin olevan tehokas tapa vastata pahantapaisten lasten kasvatukseen (Pulma 1987; Pösö 1993, 145), ja vielä 1950- ja 60-luvuilla koulukoteihin sijoitettiin lapsia matalalla kynnyksellä ja usein väärin perustein (Laitala & Puuronen 2016, 105–106). Normiohjaus ei vuosikymmenien saatossa ole merkinnyt sitä, että koulukotiin valikoituisi vain tietynlainen joukko nuoria, vaan koulukoteihin on sijoitettu hyvin erilaisia nuoria. Tämä ilmiö on olemassa edelleen, sillä ”puhdasta” koulukotinuoren tyyppiä ei ole.

On hullunkurista, että kilpailuttajat saattavat kilpailuttaa hoitopaikkaa päihdeongelmallisille tai psykiatrisesti oireileville. Päihdeongelmaisia, psykiatrisesti oireilevia ja vaikkapa neuropsykiatrisesti oireilevia ei heidän käsitöksensä mukaan voi hoitaa yhdessä, vaan erikseen. Me emme kuitenkaan löydä meidän nuorista semmoisia ”puhtaita tyyppisiä”, vaan samoilla nuorilla on monenlaista problematiikkaa. (Koulukotihenkilöstön haastattelu)

Edellisessä sitaatissa korostuu ulkoisten toimijoiden eli palveluiden ostajien valta koulukoteihin valikoituvien nuorten kategorisoinnissa. Pösön (1993, 190–191) tutkimuksessa koulukotinuorten kategorisointi tehtiin yhteistyössä viranomaisten välillä ja koulukodeilla oli merkittävä määrä valtaa sen määrittelemisessä, millaiset nuoret koulukotiin sijoitettiin. Historiallisesti koulukodeilla onkin ollut mahdollisuus valikoida nuorensa, sillä koulukotipaikoista on 1990-luvun loppuun ottamatta ollut pääsääntöisesti pulaa. 2010-luvulla on kuitenkin tultu tilanteeseen, jossa koulukodit kilpailevat asemastaan muiden, usein yksityisten, toimijoiden kanssa, ja joutuvat tiukassa markkinatilanteessa ottamaan vastaan myös nuoria, joiden tarpeisiin ne eivät välttämättä parhaalla tavalla pysty vastaamaan.

Nythän meillä henkilöstö joutuu vastaamaan ihan laidasta laitaan tilanteisiin Eli meillä on todella moninaista lasta ja me joudumme talouspaineissa taipumaan siihen. Itsekin joudun johtajana tekemään välillä päätöksiä, jotka eivät ole mielekkäitä. Saatan ajatella, ettei nyt ehkä kannattaisi tuohon yksikköön ottaa, mutta meidän on pakko, koska talousluvut ovat taas tulos-sa. Se on sellaista huonoa johtamista, jota joutuu tekemään, jos mietin asiaa lapsen kannalta. (Koulukotihenkilöstön haastattelu)

Edellisessä sitaatissa todetaan talouspaineiden vaikutus, ja eräs haastateltu johtaja totesikin, että koulukodin johtaminen taloudellisesti kestäväällä logiikalla on lähes mahdoton tehtävä. Taloudellisten seikkojen katsottiin vaikuttavan

osaltaan siihen, että koulukoteihin ohjaututaan verrattain myöhään ja usein pitkän sijaishuolto paikasta toiseen johtaneen tapahtumasarjan päätteeksi. Syyksi tälle nuorten pompottelulle, joksi sitä haastatteluissa toistuvasti kutsuttiin, nostettiin talouden syyksi sosiaalihuoltoon sisään ajettu viimesijaisuuden periaate. Viimesijaisuutta, joka pahimmillaan johtaa ”pussinperäajatteluun” ja nuorten pompotteluun, koulukotien työntekijät vastustivat jo Tarja Pösön koulukotietnografiassa (1993, 144–150). Tekemissänä haastatteluissa viimesijaisuuden ongelmallisuutta korostettiin niin palvelujärjestelmän kuin lasten ja nuorten näkökulmasta.

Tällä hetkellä sijoitettujen lasten tuloikä on melko korkea. Sitä toivoisi, että kunnilla olisi rohkeutta ja valmiutta sijoittaa lapsia aikaisemmin ja nuoremalla iällä. Tällöin koulukodillakin olisi enemmän aikaa tehdä työtänsä. Lisäksi näin vältettäisiin lapsille kasautuvia lukuisia sijoituksia paikasta toiseen. (Koulukotihenkilöstön haastattelu)

Kysymys viimesijaisuudesta ei ole ongelmaton. Tarja Pösö (1993, 145) liittää viimesijaiset toimenpiteet välttämättömyyteen: viimesijainen toimenpide näyttäytyy ainoana mahdollisena toimenpiteenä, ja jos siihen ei ryhdytä, ainoa vaihtoehto on olla toimimatta. Tähän perustuu myös nykyinen lastensuojelua ja koulukoteja koskeva juridiikka. Normiohjauksessa koulukodit on määriteltävä antamaan kasvatusta, hoitoa ja perusopetusta ja siihen liittyvää muuta opetusta lastensuojelulain perusteella sijais- tai jälkihuoltoon sijoitetuille lapsille ja nuorille, joita ei voida tarkoituksenmukaisesti kasvattaa ja hoitaa muussa lastensuojeluyksikössä ja jotka eivät sairautensa vuoksi tarvitse muualla annettavaa hoitoa (Laki Terveysten ja hyvinvoinnin... 2010). Viimesijaisuudesta luopuminen merkitsisi koulukotien aseman palauttamista ensisijaisiksi hoitomuodoiksi, jollaisia ne 1800-luvun lopulla olivatkin (Pösö 1993, 145). Tätä haastateltavat eivät kuitenkaan ymmärtääkseni tarkoittaneet, vaan korostivat koulukotihoidon oikea-aikaisuutta ja sijoituksen soveltuvuutta siihen ohjautuville nuorille. Kysymys ei kuitenkaan ollut helppo.

Vaativan hoidon kärjen tulisi olla meidän tehtävä. Uskon, että lapset, jotka pystyvät meidän perusosastolla toimimaan, voisivat olla muissakin sijaishuolto paikoissa. ... Mutta sitten toisaalta meillä on vielä perhekotejakin toiminnassa, ja me huomaamme, että siellä osa kasvaa ja kuntoutuu todella hienosti. Että tässä tulee vähän sellainen kaksijakoinen olo itsellekin, että

minun on todella vaikea, kuten huomaat, niin määrittää tätä. (Koulukoti-henkilöstön haastattelu)

Haastatteluista piirtyi käsitys, että koulukodit ovat menettäneet mahdollisuuksiaan vaikuttaa niin asiakkaitensa tulosityihin, sijoitusten kestoon kuin hoidon sisältöihin. Hoidon rahoittajalla on viime kädessä kaikki valta päättää lapsen asioista riippumatta siitä, kuinka hyvin se tuntee lapsen tilanteen. Koulukodin asema palvelujärjestelmässä koettiin epämääräiseksi ja muihin sijaishuollon laitoksiin rinnastuvaksi, vaikka sisäinen käsitys oman tehtävän merkityksestä ja instituution erityisyydestä oli vahva. Asema palvelujärjestelmässä ei ollut epämääräinen kuitenkaan vain aseman suhteen, vaan myös koulukodeille asetetut odotukset yhdessä ristiriitaisen maineen kanssa koettiin hankalaksi. Koulukotien odotetaan ottavan vastaan hyvin vaikeahoitoisia nuoria, mutta niiden tapaa tehdä hoitotyötä kyseenalaistetaan toistuvasti. Erityisesti kyseenalaistaminen liittyi rajoitustoimenpiteisiin.

Välillä tuntuu, että mikään ei riitä. Yhtäältä halutaan sijoittaa tänne tosi tiukkaan paikkaan, mutta sitten kuitenkaan ei saisi rajoittaa. (Koulukoti-henkilöstön haastattelu)

Tulkitsen, että odotusten ja vaatimusten ristiriita ilmentää lastensuojelupoliitikassa tyypillistä jännitettä. Tämä jännite ei kuitenkaan paikannu vain lastensuojelun kenttään, vaan leimaa erityisesti nuoriin kohdistuvaa laajempaa yhteiskuntapoliittista keskustelua. Tähän ilmiöön palaan seuraavassa luvussa.

Haasteena maailma: koulukoti ympäröivässä yhteiskunnassa

Pösö (1993) toteutti etnografiansa kolmessa koulukodissa aikana, jolloin koulukotien asema suomalaisessa yhteiskunnassa oli vaakalaudalla. Niiden olemassaoloa kyseenalaistettiin ja sosiaali- ja terveysministeriön työryhmissä pohdittiin koulukotien lakkauttamista tai siirtämistä valtiolta muilla tavoin hallinnoitaviksi. Lakkauttamisuhkaan vastattiin uusilla toimintatavoilla kuten perhekotihoidolla sekä kohottamalla imagoa ja verkostoitumalla voimakkaasti ympäröiviin yhteisöihin. Avautuminen laitoksen sisältä ei ollut helppoa. Tätä ristiriitaa Pösö kuvaa ”vapaan maailman” ja ”totaalisen laitoksen” väliseksi, ja tähän koulukodit vastasivat erilaisilla strategioilla (mt., 153–154). Yhdessä koulukodissa vapaa maailma nähtiin uhkana nuoren hyvinvoinnille

ja koulukoti turvapaikkana tätä maailmaa ja myös kotia vastaan. Toisessa koulukodissa suhtautuminen oli ristiriitaista luoden vapaasta maailmasta uhkien, irrallisuuden ja epärationaalisuuden sävyttämän kuvan, mutta laitoksesta niin ikään kielteisen ja pelottavan paikan. Kolmannessa laitoksessa hoidon nähtiin tapahtuvan juurikin laitoksen ulkopuolella olevassa vapaassa maailmassa, jonka ”yhteen organisoitumaan, perheeseen, luotettiin ylitse muiden” (mt., 155). Tekemissäni haastatteluissa läheiset suhteet ympäröivään maailmaan nähtiin niin koulukoti-instituution kuin nuorten kannalta merkityksellisinä elementteinä.

Ulospäin ja normaaliin toimintaan osallistuminen ovat meidän tavoitteita, ettei pyörittäisi vaan täällä laitoksen alueella omissa porukoissa. (Koulukotihenkilöstön haastattelu)

Edellisessä sitaatissa ”normaali toiminta” tapahtuu koulukodin ulkopuolella ”vapaassa maailmassa”. Koulukoti-instituutiota ympäröivä maailma ei kuitenkaan ollut vain koulukotiin sijoitettuja nuoria koskettava, vaan sen vaikutteet säteilivät kaikkiin niihin tasoihin, joita edellisissä kappaleissa on kuvattu. Yksilötasolla koulukotia ympäröivä maailma näyttäytyi niin ongelmien aiheuttajana kuin paikkana, johon nuoren odotettiin koulukodissa vahvistumisen jälkeen kotiutuvan ja sopeutuvan. Yhteisötasolla se näyttäytyi koulukotihoitoa tukevana toiminnallisena kenttänä sekä paikkana, josta koulukotien henkilöstö rekrytoituu ja jossa se elää työelämän ulkopuolista arkeaan. Palvelujärjestelmän tasolla maailma jäseni koulukodin asemaa suhteessa muihin sijaishuollon laitoksiin ja lasten sekä nuorten palveluihin. Lisäksi laitosten ulkopuolelta välittyi valtava määrä koulukotihoitoa ja laitosten järjestystä koskevia normeja.

Tässä tarkastelussa kriittisen realismin tapaustutkimuksessa esitetty ylätasolta välittyvien normien tarkastelu perustelee paikkaansa (Vincent & Wapshott 2014). Normiohjaus vaikutti kaikilla tasoilla koulukodin arkiseen toimintaan. Normit taas välittävät yhteiskunnassa vallitsevia arvoja ja sekoittuvat laitoksen sisäiseen kulttuuriin. Monesti ympäröivän maailman koettiin olevan nykyään vaikeammin hallittavissa ja hallitsevampi kuin ennen. Yksi suuri muutos liittyy digitalisaatioon ja sosiaalisen median olemassaoloon.

Rajattomien lasten – niin tyttöjen kuin poikien – kohdalla digiaika on haaste. ...Viestimien avulla yhteydenpito ulkomaailmaan on helpottunut, mikä tuo omia lieveilmiöitään. Ventovieraita ihmisiä voidaan saada hakijoiksi koulukodin portilta korvausta vastaan. Kännyköiden käyttö tuo arkeen omaa haastettaan, kun puhelimia ei kerätä enää yöllä pois ja päivällä ollaan koulussa väsyneitä. (Koulukotihenkilöstön haastattelu)

Edellisessä sitaatissa viitataan lasten ”rajattomuuteen”, millä koulukoteihin sijoitettuja nuoria on aiemminkin kuvattu. Tarja Pösö kuvailee koulukoteja ”rajojen asettamisen” paikoiksi, ja konkreettisesti ne rajaavatkin ulkopuolelleen ”vapaan maailman” (Pösö 1993; 2004). Digiaika haastaa rajoja tuomalla jopa globaalin yhteydenpidon mahdollisuuden ja todellisuuden laitoksen sisälle. Digiajan kerrottiin tuoneen koulukotimaailmaan myös uuden valvonnan elementin, kun nuoret voivat kuvata ja välittää laitoksen tapahtumia reaaliaikaisesti ulkomaailmaan. Haastatteluissa tämän koettiin olevan kuitenkin vahvuus pikemmin kuin rasite: ”meillä ei ole mitään salattavaa”, kuten eräs haastateltava totesi. ”Ulkopuolelta” tuleva valvonta nousi esiin niin palvelujärjestelmää kuvattaessa kuin ulkopuolelta tulevasta ohjauksesta puhuttaessa. Edellisessä luvussa kuvattiin ristiriitaa, joka jännittyi odotusten ja vaatimusten välille. Ohjausnormien koettiin kiristyneen ja jopa vaikeuttaneen arkista hoitotyötä.

Nyt ollaan jo melkoisessa kulminaatiopisteessä, että voiko valvontaa enää enempää lisätä. Ei täällä ole sellaista kiveä, mitä ei olisi viime vuosien aikana käännetty. Olemme siis täysin ulkoapäin tulevassa ohjauksessa ja olemme viime aikoina miettineetkin, missä menee valvojen ja meidän välisen ratkaisuvallan raja. (Koulukotihenkilöstön haastattelu)

Normiohjaustakin haastavammaksi koettiin kilpailutusten kautta tuleva ohjaus, jota kuvattiin sattumanvaraiseksi ja poukkoilevaksi. Kuntien käytännöt ja kriteerit vaihtelevat, ja kilpailutus kuluttaa resursseja vieden runsaasti työaika. Kilpailutus ilmentää muutosta, joka on viime vuosikymmenen ajan koskettanut koko sosiaali- ja terveydenhuollon kenttää ja pakottanut erityisesti kolmannen sektorin toimijoita yhtiöittämään toimintaansa. Hyvinvointipalveluiden kaupallistuminen koskettaa julkisiakin toimijoita, ja tuleva sosiaali- ja terveydenhuollon uudistus voi tuoda muutoksia niiden organisoitumiseen. Julkisten palveluiden yhtiöittäminen on tätä artikkelia kirjoitettaessa olennai-

nen osa valmisteilla olevan valinnanvapauslain kokonaisuutta, ja sen toteutuminen tulee vaikuttamaan julkisessa omistuksessa olevien lastensuojelulaitosten rakenteisiin. Haastatteluissa sosiaali- ja terveydenhuollon uudistukseen suhtauduttiin ristiriitaisin odotuksin. Koska tämän hetkistä kilpailutilannetta, eli koulukotien rinnastumista hyvin erilaisiin sijaishuollon laitoksiin, ei pidetty toivottavana, tulevaisuudelta odotettiin koulukotien aseman ja tehtävän erottautumista selkeästi omaksi palvelukseksi. Yksityiset koulukodit ovat jo aiemmin joutuneet sopeuttamaan toimintaansa muuttuviin olosuhteisiin ja valtion alaisissakin koulukodeissa on tehty merkittäviä organisaatiouudistuksia.

Yleisesti ottaen koulukotien tulevaisuuteen suhtauduttiin kaikista muutoksista huolimatta luottavaisesti ja koettiin, ettei koulukotien tarve tule ainaakaan vähentymään. Käsitys koulukotien tarpeellisuudesta tulevaisuudessakin perustui luottamukseen oman työn merkityksestä sekä yhteiskunnassa tapahtuviin muutoksiin ja niiden vaikutuksiin lasten ja perheiden elämään. Nuoriin kohdistuneiden haasteiden ja vaatimusten koettiin tiukentuneen, eikä vailla koulutusta olevien nuorten koettu pärjäävän nykyisillä työmarkkinoilla. Yhteiskunnan polarisoitumistendenssi ja globalisoituminen toistuvat haastatteluissa eri tavoin, ja osa haastatelluista näki tulevaisuuden nuorten ja perheiden kannalta hyvin synkkänä.

Työssämme vastaamme aina siihen tarpeeseen, mikä yhteiskunnassa nousee esille. Olemme heikoimman puolella ja autamme vaikeimmassa asemassa olevaa. Yhteiskunnassamme on tällä hetkellä niin paljon asioita, jotka vievät meitä syvemmälle pimeään puolelle, että ikävä kyllä, jos korjauskurssia nykymenoon ei aleta aktiivisella otteella ottamaan, tulevaisuus ei näytä valoisalta. (Koulukotihenkilöstön haastattelu)

Sitaatissa konkretisoituu, miten optimismi oman työn tarpeellisuudesta sekoittuu pessimistiseen tulevaisuuskäsitykseen. Koulukotien työ perustuu yksilöiden vaikeuksiin, yhteisöjen toimimattomuuteen, palvelujärjestelmän aukkoihin ja yhteiskunnan vaihtuviin vaatimuksiin. Tulevaisuudessakin sen toimintaan heijastuu sosiaalisten ongelmien varjo.

Yhteenveto: Koulukodit yksilön, yhteisön, palvelujärjestelmän ja yhteiskunnan muutoksessa

Empiirisen tutkimuksen tuloksena koulukotien asema ja tehtävä yksilö- ja elämäntason työssä näyttättyy johdonmukaisena ja selkeänä, joskin aiempaa vaativampana ja paineisena. Koulukotien asema ja tehtävä on ristiriitainen. Se on samanaikaisesti vierastettu ja pahamaineinen sekä arvostettu ja tarpeellinen. Koulukodit pyrkivät avautumaan ulospäin niin toiminnan sisältöjen kuin yhteistyöverkoston kautta, mutta tulevat toisinaan uloslyödyiksi. Palvelujärjestelmän tasolla koulukotien asema ja tehtävä on epävarma ja jäsentymätön. Koulukodeille säilytetään vastuu lapsista ja perheistä, joiden kanssa muut ovat luovuttaneet, mutta joiden auttaminen edellyttäisi sektoreidenvälisiä yhteistyötä. Samalla koulukodit kohtaavat niiden tehtävään ja talouteen vaikeasti sovitettavan markkinatalouden logiikan.

Edellä kuvasin, millaiseksi koulukotien asema ja tehtävä rakentuvat yksilön, yhteisön, palvelujärjestelmän ja yhteiskunnan tasolla tässä ajassa, jota määrittävät niin arkisen toimintaympäristön kuin palvelujärjestelmän merkittävät reformit. Yksilötasolla koulukotihoito on aiempaa selkeämmin avannut ovensa psyykkisesti oireleville lapsille ja tiivistänyt näin yhteistyösuhteita psykiatrisen hoidon ja terveydenhuollon sektoreille. Koulukoteihin tulee kuitenkin edelleen hyvin monenlaisia nuoria, joita yhdistävätkin erilaisten ongelmien kirjo sekä vaikeus löytää muuta hoitopaikkaa. Koulukodeissa nuorten tuen tarpeisiin pyritään vastaamaan erityisesti yhteisöllistä ja kokonaisvaltaista hoitoa korostaen. Kuriin ja järjestykseen perustuvan massakasvatuksen sijaan korostetaan yhteisöllisen hoidon säännöllisyyttä ja ennakoitavuutta, joiden katsotaan johtavan nuoren luottamuksen muodostumiseen. Yhteisön muodostavat nuorten lisäksi aikuiset, joiden moniammatillista osaamista halutaan korostaa. Palvelujärjestelmän tasolla tarkasteluun nousevat jälleen koulukotiin sijoitettavien yksilöiden tarpeet ja yhteiskunnan vaatimukset. Koulukotien asemaa viimesijaisena hoitopaikkana halutaan kyseenalaistaa, ja korostaa sen sijaan hoidon oikea-aikaisuutta ja keston riittävyttä. Kaikkiin edellä mainittuihin tasoihin vaikuttivat ympäröivän maailman mekanismit, jotka nykyaikana on aiempaa mahdollisempi sulkea koulukotiyhteisön ulkopuolelle. Ympäröivä maailma muodostaa myös aiempaa suurempia vaa-

timuksia koulukotien työlle. Koulukodeista aikuistuvien nuorten asema ei nyky-yhteiskunnassa ole helppo, mikäli toisen asteen koulutukseen kiinnittyminen, päihitteettömyys ja mielenterveyden tasapaino eivät koulukotihoidossa ole järjestyneet.

Yhteistä niin yksilö-, yhteisö-, palvelujärjestelmä- kuin yhteiskuntatason tarkastelulle oli, että koulukotien toimintaa säätelivät eri suuntiin vaikuttavat arvot ja normit. Yksilötasolla pureutuminen nuoren psyykeen ongelmiin heijastelee psykologisen ja psykiatrisen tiedon arvostettua asemaa sosiaalihuollossa, sekä haluamme hallita ja ymmärtää yksilöiden käyttäytymistä mieleen liitettyjen selitysmallien kautta. Nykyaika arvostaa yksilön autonomiaa ja toimintakykyä, joihin mielen ja elämän hallinta ovat avainasemassa. Psykettä voi hallita lääkkein ja mieltä voi hoitaa terapialla, kun taas ihmisen oirekäyttäytymisen sosiaaliset selitysmallit on vaikeampi ottaa haltuun. Sosiaaliset suhteet toimivatkin koulukodeissa selittävien mekanismien sijaan toimintavälineinä, joiden avulla yhteisön uskotaan parantavan yksilön käytöshäiriöitä. Yhteisön sosiaaliset siteet ikään kuin liimaavat ja paikkaavat nuorten menneisyydessä tapahtuneita sosiaalisten siteiden katkeamisia. Sosiaalisten siteiden kautta syntyy vuorovaikutusta ja vuorovaikutuksen kautta luottamusta. Erilaiset sosiaaliin suhteisiin perustuvat sosiaalityön menetelmät ovatkin viime aikoina herättäneet runsaasti keskustelua ja yleistä kiinnostusta (esim. Ruch ym. 2010; Lunabba 2013; Ruch & Julkunen 2016). Yhteisönä koulukodin asema on kuitenkin ristiriitainen. Se pyrkii hoitamaan yksilöitä tiiviisti sisällään, mutta samalla avautumaan aktiivisesti ulospäin. Ympäröivä koulukodin ulkopuolinen maailma on koulukotihoidon onnistumisen keskeinen resurssi ja uhka.

Palvelujärjestelmän tasolla koulukoteihin ohjautumiseen vaikuttavat lievimmän riittävän toimenpiteen periaatteet, jotka estävät sijoittamasta nuoria koulukoteihin kovinkaan varhaisessa vaiheessa, sekä tehokkuusvaatimukset, jotka haastavat koulukotihoidon hitauden. Taloudellisesti hintavaa koulukotihoidoa vältetään viimeiseen asti, ja kun siihen turvaudutaan, tuloksia odotetaan nopeasti. Yhteiskunnan tasolla koulukotiin heijastuvat samat sosiaali- ja terveydenhuollon uudistukseen liittyvät epävarmuustekijät ja vaatimukset kuin koko muuhunkin palvelukenttään. Samalla yhteiskunnan vaatimukset koulukotihoidon menestykselle lisääntyvät. Heikentyvä huoltosuhde ja kil-

pailukyky edellyttävät nuorten syrjäytymisen vähentymistä ja heidän koulutamistaan aloille, joissa he voivat työllistyä ja huolehtia itsestään sekä perheistään.

Pohdinta: Kriittinen realismi, tapaustutkimus ja koulukodit sosiaalityön tutkimuksessa

Artikkelissa sovelsin kriittisen realismin tapaa hahmottaa todellisuutta kerrostuneena rakenne- ja toimijakokonaisuutena. Jo tutkimuskysymykset on tässä artikkelissa rakennettu siten, että ne noudattavat kriittisen realismin käsitystä maailmasta kerroksittain jäsentyneenä. Näin tehden tulosluvut on kirjoitettu toisiinsa limittyen. Samat teemat toistuvat eri muodoissaan jokaisella tasolla, ja ne yhtyvät lopulta toisiinsa. Kriittisen realismin anti sosiaalityön tutkimukselle onkin, että se ohjaa tarkastelemaan paitsi sosiaalisten suhteiden monimutkaista verkkoa myös yksilötason tapahtumia ja sosiaalisia suhteita raamittavien rakenteiden merkityksiä. Lähestymistapana kriittinen realismi ei ole metodi, jota tutkija voi soveltaa ohjeita noudattaen. Sen sijaan kriittinen realismi on tapa katsoa maailmaa ja hakea ymmärrystä siinä havaitsemilleen ilmiöille. Katsoessani koulukoteja kriittisen realistin silmin en näe vain toimijoita, jotka rakentavat sosiaalista todellisuutta. Enkä näe vain instituutiota, joka ehdollistaa toimijoiden sosiaalista todellisuutta. Sen sijaan näen instituu-tion, jonka sisällä toimijat rakentavat arkista todellisuutta, johon instituution ja sitä ympäröivän maailman ilmiöt ja rakenteet voimakkaasti vaikuttavat. Yhdessä nämä tekijät rakentavat sen sosiaalisen todellisuuden, jonka tapahtumia sosiaalitieteilijä pyrkii selittämään käytössään olevin selitysmallein. Joskus selitysmallit löytyvät aiemmasta tutkimuskirjallisuudesta, mutta toisinaan tutkija pääsee kehittämään aivan uuden teoreettisen kehyksen.

Tämän kirjan teemana on mielekäs tutkimus. Tapaustutkimus tarjoaa sosiaalityölle erinomaisen välineen tarkastella monimutkaisia ilmiöitä selkeästi kehystetyssä muodossa ja on menetelmänä nähdäkseni erittäin mielekäs. Sosiaalityön tutkimuksessa tapaustutkimuksen suosiota voisi nykyisestä huomattavasti lisätä. Kriittisen realismin viitekehyksellä tapaustutkimukseen tulee sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa välttämätöntä syvyyttä ja ulottuvuutta.

Aloitin artikkelin koulukotijohtajan haastattelusitaatilla. Hän kertoi kritiikistä, jonka kohteeksi koulukodit ovat jo vuosikymmenten ajan joutuneet ja joka on vahingoittanut niiden imagoa pysyvästi. Myöskään tutkimus ei ole kohdellut koulukoteja helläkäteisesti. Empiirisenä kohteena koulukodit ovat synnyttäneet lukuisia tutkimuksia, joiden tulokset eivät ole aina olleet etenkin koulukotien toimijoille mielekkäitä. Sosiaalitutkimuksen tarkoituksena ei voikaan olla minkään instituution imagon heikentäminen tai parantaminen, vaan tutkimuksen on perustuttava objektiiviseen tosiasioiden ja niiden subjektiivisten tulkintojen tasapainoon. Oikein toteutettuna tutkimus voi tuoda ilmi uusia ja kaikkien kannalta merkityksellisiä havaintoja ja auttaa instituutioita uudistamaan toimintatapojaan niin, että ne voivat toteuttaa tehtävänsä humanisti niihin sijoitettujen lasten ja nuorten hyvinvointia edistäen. Sosiaalityön tutkimus on aina tasapainoilua yksilöiden ja kollektiivien, rakenteiden ja toimijoiden, menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden sekä jatkuvuuden ja muutoksen välillä. Kritiikistä huolimatta koulukodit ovat vuosikymmenten ajan tarjonneet tutkijoille aineksia näiden kaikkien ulottuvuuksien tarkasteluun. Palautuessaan käytäntöön tutkimustulokset voivat parhaimmillaan parantaa sosiaalityön vaikuttavuutta ja asiakkaina olevien ihmisten asemaa.

Kirjallisuus

- Aaltonen, Sanna & Berg, Päivi & Ikäheimo, Salla (2015) *Nuoret luukulla. Kolme näkökulmaa syrjäytymiseen ja nuorten asemaan palvelujärjestelmässä*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto.
- Archer, Margaret (1995) *Realist social theory: the morphogenetic approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Archer, Margaret (1998) Realism and morphogenesis. Teoksessa Roy Bhaskar, Margaret Archer, Andrew Collier, Tony Lawson & Allan Norrie (toim.) *Critical realism – essential readings*. Lontoo: Routledge, 356–381.
- Autio, Minna & Lähteenmaa, Jaana & Holmberg, Ulrika & Kujala, Jukka (2016) Young consumer identity in a restrictive school environment – Addictive substances, symbolic goods and consumer skills. *Children and Youth Services Review* 68 (2016), 100–106. <http://dx.doi.org/10.1016/j.chilyouth.2016.07.003>.
- Bhaskar, Roy (1986) *Scientific realism & human emancipation*. Lontoo: Verso.
- Bhaskar, Roy (1998) *The possibility of naturalism. A philosophical critique of the contemporary human sciences*. Third edition, Sussex: The Harvester Press.
- Flyvbjerg, Bent (2006) Five Misunderstandings About Case-Study Research. *Qualitative Inquiry* 12 (2), 219–245.
- Haikari, Janne (2010) *Latu auki elämään – Sippolan koulukodin historia 1909–2009*. Kouvola: Sippolan koulukoti.
- Harrikari, Timo (2004) Tahdon vahvistamisesta tarpeen tyydytykseen. Suomalaisen koulukodin lainsäädäntöhistoriaa 1860–1980. Teoksessa Markku Jahnukainen, Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto, 21–60.
- Honkatukia, Päivi (2004) Väkivalta ja tyttöys koulukodissa. Teoksessa Markku Jahnukainen, Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto, 189–213.
- Honkatukia, Päivi & Nyqvist, Leo & Pösö, Tarja (2004) Väkivalta koulukodista käsin. Teoksessa Markku Jahnukainen, Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto, 151–188.
- Hytönen, Kirsi-Maria & Malinen, Antti & Salenius, Paula & Haikari, Janne & Markkola, Pirjo & Kuronen, Marjo & Koivisto, Johanna (2016) *Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937–1983*. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 22/2016. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Jahnukainen, Markku & Kekoni, Taru & Pösö, Tarja (toim.) (2004) *Nuoruus ja koulukoti*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto.
- Kekoni, Taru (2004) Koulukoti kertomuksena. Teoksessa Markku Jahnukainen, Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto, 331–352.
- Kekoni, Taru & Kitinoja, Manu & Pösö, Tarja (2008) *Erityinen huolenpito koulukodeissa*. Helsinki: Stakes.

- Kitinoja, Manu (2005) *Kujan päässä koulukoti*. Helsinki: Stakes.
- Korpi, Kalle (2004) *Uudenkartanon kasvatuslaitoksesta Limingan koulutuskeskukseksi. Kasvatusta, hoitoa ja opetusta vuodesta 1829*. Jyväskylä: Gummerus.
- Känkänen, Päivi (2004) Hämärän peitto. Ilmaisutaidot ja tarinat aikatilan tekijöinä nuorten kanssa tehtävässä työssä. Teoksessa Markku Jahnukainen, Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 214–236.
- Känkänen, Päivi (2013) Taidelähtöiset menetelmät lastensuojelussa. Helsinki: THL.
- Laine, Markus & Bamberg, Jarkko & Jokinen, Pekka (toim.) (2008) *Tapaustutkimuksen taito*. Helsinki: Gaudeamus.
- Laitala, Marjo & Puuronen, Vesa (2016) *Yhteiskunnan tabra. Koulukotien kasvattien vaietut kokemukset*. Tampere: Vastapaino.
- Laki Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen alaisista lastensuojeluyksiköistä 1397/2010.
- Lehto-Salo, Pirkko (2011) *Koulukotisijoitus – nuoren toinen mahdollisuus? Mielen terveyden häiriöiden, oppimisvaikeuksien ja perheongelmien kirja kehittämishaasteena*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lehto-Salo, Pirkko & Kuuri, Ari & Marttunen, Mauri & Mahlanen, Auvo & Toivonen, Veli-Matti & Toivola, Pirjo & Närhi, Vesa & Ahonen, Timo & Koponen, Hannu (2002) *POLKU-tutkimus. Tutkimus nuorista kolmessa koulukodissa: Psykiatrinen ja neuropsykologinen näkökulma*. Stakes Aiheita 16/2002. Helsinki: Stakes.
- Lemert, Edwin M. (1951) *Social pathology. A systematic approach to the theory of sociopathic behavior*. New York: McGraw-Hill.
- Lunabba, Harry (2013) *När vuxna möter pojkar i skolan – insyn, inflytande och sociala relationer*. Mathilda Wrede -institutets forskningsserie 1/2013. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Manninen, Marko (2013) *Koulukotiin sijoitettujen nuorten psykiatrinen oirekuva ja ennuste*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen tutkimuksia 112. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Manninen, Marko & Pankakoski, Maiju & Gissler, Mika & Suvisaari, Jaana (2015) Adolescents in a residential school for behavior disorders have an elevated mortality risk in young adulthood. *Child & Adolescent Psychiatry & Mental Health* 46 (9), DOI: 10.1186/s13034-015-0078-z.
- Pekkarinen, Elina (2010) *Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu. Viisi tapaustutkimusta kuudelta vuosikymmeneltä*. Julkaisuja 102. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto. http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/stadilaispojat_rikokset_ja_lastensuojelu.pdf Luettu 4.12.2016.
- Pekkarinen, Elina (2014) Positiomalli rakenteellisen sosiaalityön tukena. Teoksessa Merja Laitinen, Anneli Pohjola & Marjaana Seppänen (toim.) *Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014*. Kuopio: UNIPress, 214–233.
- Pekkarinen, Elina (2017a) Positions of young people in child welfare: “TMSA” in research practice. Teoksessa Monica Kjørstad & May-Britt Solem (toim.) *Critical realism for professions*. Oxford: Routledge, 118–141.

- Pekkarinen, Elina (2017b) *Koulukoti muutoksessa. Selvitys koulukotien asemasta ja tehtävästä*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura. http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/koulukoti_muutoksessa.pdf Luettu 15.5.2017.
- Pekkarinen, Elina (2017c) ”Mä oon ollut tässä asiakirja muitten joukossa”. Koulukodeista aikuistuneiden kokemuksia lastensuojelusta. Teoksessa Sanna Aaltonen & Antti Kivijärvi (toim.) *Nuoret aikuiset hyvinvointipalvelujen käyttäjinä ja kohteina*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto, 173–198.
- Pulma, Panu (1987) Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen. Teoksessa Panu Pulma & Oiva Turpeinen *Suomen lastensuojelun historia*. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Pösö, Tarja (1993) *Kolme koulukotia. Tutkimus tyttöjen ja poikien poikkeavuuden määrittelykäytännöistä koulukotihoidossa*. Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 388. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Pösö, Tarja (2004) *Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista*. Helsinki: Stakes.
- Ruch, Gillian & Julkunen, Ilse (2016) *Relationship based research in social work: Understanding practice research*. Lontoo: Jessica Kingsley Publishers.
- Ruch, Gillian & Turney, Danielle & War, Adrian (2010) *Relationship based social work. Getting to the heart of practice*. Lontoo: Jessica Kingsley Publishers.
- Salminen, Matti (2001) *Koulukotityön sisältö, laatu ja tuloksellisuus*. Helsinki: Stakes.
- Sjöström, Susann (2002) *Kronan. Vårt skolhem I hundra år: en historik om VBU-center/Lagmansgården i Östensö*. Pedersöre: VBU-center/Lagmansgård.
- Stake, Robert E. (1995) *The art of case study research*. Lontoo: Sage.
- Vehkalahti, Kaisa (2004a) *Kissapäiviä ja koulunkäyntiä. 110 vuotta kasvatustyötä Vuorelan koulukodissa*. Vuorelan koulukoti. Helsinki: Gummerus.
- Vehkalahti, Kaisa (2004b) Lankeemuksen ja katumuksen tyttäret. Kulttuuriset konventiot 1900-luvun alun kasvatuslaitostyttöjen elämäkerrallisissa kuvauksissa. Teoksessa Markku Jahnukainen, Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto, 61–94.
- Vehkalahti, Kaisa (2009) *Constructing reformatory identity. Girls' reform school education in Finland, 1893–1923*. Oxford: Peter Lang publishing.
- Vincent, Steve & Wapshott, Robert (2014) Critical realism and the organizational case study. Teoksessa Paul K. Edwards, Joe O'Mahoney & Steve Vincent (toim.) *Studying organizations using critical realism. A practical guide*. Oxford: Oxford University Press, 148–167.
- Yin, Robert K. (2003) *Case study research. Design and methods*. Third edition. Lontoo: Sage.

Kamppailu lastensuojelututkimuksen paikasta ja puitteista

Tarja Heino

Johdanto

Mikä ihmeen lastensuojelututkimus? Miksi lastensuojelututkimusta tarvitaan ja mikä mieli erillisellä lastensuojelututkimuksella on? Nämä kysymykset olen kuullut usein. Toisaalta, kysyykö kukaan, miksi diabetestutkimusta tarvitaan? Lastensuojelun käsitteestä, lastensuojelututkimuksen oikeutuksesta ja paikasta on keskusteltu pitkään. Lastensuojeluun ilmiönä liittyy jännitteitä ja vaikeasti käsitteellistyviä asioita, jopa pirullisia ongelmia (Rittelin 1972 käsite ”*wicked*”, joka on käännetty myös ilkeänä tai viheliäisenä, vastakohtanaan ”*tame*”, kesy). Kesymmissä ongelmissa ratkaisu voi löytyä yhden palvelun, hoitotoimen tai tieteenalan sisällä, mutta pirullisten ongelmien kohdalla pyrkimys parhaaseen mahdolliseen tietämykseen edellyttää tieteidenvälistä yhteistoimintaa palvelujen ja tuen integroitumiseksi. Voi karkeasti ajatella, että kesyihin ongelmiin löytyy ratkaisuja universaalipalvelujen avulla ja viheliäisiin ongelmiin tarvitaan erityisiä ratkaisuja – ja että rajaa näiden välillä määritellään jatkuvasti sekä yleisellä tasolla että yksittäistapauksissa. Lastensuojelussa ja sen tutkimisessa ilmiöt ovat kietoutuneet toisiinsa kompleksiseksi ja moniulotteiseksi, mutta myös ainutlaatuisiksi kokonaisuudeksi, jossa elämän ja instituutioiden ajallinen eritahtisuus tulee näkyviin monina haasteina (Pösö 2016a; Enroos ym. 2017) ja jossa pitäisi päästä irti yksinkertaistuksista (Pösö 2016b). Asiakkaiden elämässä tarvitaan luovia ratkaisuja, ja lastensuojelun tutkimuksessa tarvitaan uudenlaisia asetelmia ja menetelmiä (ks. Arnkil & Heino 2014).

Tässä artikkelissa kuvaan lastensuojelututkimuksen paikkaa ja puitteita Suomessa niiden yli 30 vuoden ajalta, jonka olen toiminut lastensuojelun